

Når næringsinteresser trues

SIW ELLEN JAKOBSEN

JAKOBSENS OG AMUNDSSENS SKRIVEBYRÅ

Tvilen er vitenskapens kronjuvel. Det er den som driver vitenskapen framover. Men hvor går grensen mellom sunn skepsis og å bruke tvil som bevisst våpen for å diskreditere andre forskere og forskningen deres? Tvil kan skjerpe forskningens kvalitet, men kan også brukes for å skape forvirring om forskning som truer kommersielle interesser.

Naomi Oreskes skrev boken «The Merchants of Doubt», og hun er ikke i tvil: Tvilen er i seg selv noe godt. Men slik vi bruker den, kan tvilen også bli et tveegget sverd.

Når mange blir så skeptiske til vitenskap at de avviser kvalitetsinformasjon, da blir skepsisen destruktiv og står i fare for å undergrave demokratiet. Får ikke politikerne våre tatt beslutninger på riktig grunnlag, er det åpenbart at noe er gått tapt.

Vitenskapelig usikkerhet som brukes konstruktivt for å bringe forskningen framover, er bra. Usikkerhet bevisst brukt

som våpen, for å skape forvirring hos beslutningstakere, kan forsinke tiltak på viktige samfunnsområder eller stanse dem helt.

GAMMEL HISTORIE I NY DRAKT

Tobakksforsker Karl Erik Lund ved Statens institutt for rusmid-delforskning (SIRUS) har en haug med bøker på pulten foran seg når vi møter ham i Oslo. Alle sammen tar opp hvordan tobakks-industrien selv har brukt forskning for å diskreditere tobakks-forskere og forskning på tobakkens skadevirkning, forteller han.

– Men dette begynner å bli en gammel historie. I dag har tobakksindustrien tapt. Sammenhengen mellom tobakksrøyking og kreft er nå så godt dokumentert at tobakksindustrien ikke lenger klarer å så tvil.

– Men det betyr ikke at tvilen er lagt ned som våpen. Den dukker opp på stadig nye områder der forskning truer næringsin-teresser, mener Lund. For eksempel innen klimaforskningen. Han er enig med Oreskes i at tobakksforskere på 1960- og 1970-tallet og klimaforskere i dag blir utsatt for de samme metodene.

«Tvilen er vårt produkt» uttaler en representant for tobakks-industrien i boka til Oreskes. Både for tobakksindustrien og for den amerikanske olje- og kullindustrien har det vært viktig å prøve å så tvil om forskningsresultater. Det kan utsette innfø-ring av tiltak som vil innskrenke industriens handlefrihet og inntjening.

«FULL KRANGEL» OM SKJENKETIDER

En etasje lenger opp på SIRUS sitter Lunds kollega, Ingeborg Rossow. Hun har nylig opplevd hva det vil si å bli konfrontert

med næringsinteresser – og med Dagbladet. Da Rossow og hennes kollega Thor Norström høsten 2011 publiserte en studie av sammenhengen mellom skjenketider og vold i 18 norske byer ble det bråk. Rapporten konkluderte med at en økning i skjenketiden på én time, vil kunne føre til en økning i vold nattetider i sentrum i helgene på 17 prosent.

Studien, som ble publisert i det fagfelleverderte tidsskriftet *Addiction*, ble presentert over to helsider i *Aftenposten* torsdag 29. september. Neste dag ble Rossow kontaktet av *Dagbladet*, som ville intervjuer henne om studien. Da hun våknet dagen etter ble hun møtt av overskriften « – Rapporten har store og avgjørende svakheter », og undertittelen: «Full krangel om skjenketider – igjen». Da Rossow snakket med *Dagbladets* journalist, var det ikke mulig å forstå av intervjuet at dette ville bli presentert som en konflikt mellom henne og kritikere av forskningen hennes.

I artikkelen som kom på trykk hadde journalisten også intervjuet en talsperson for Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) sin datterorganisasjon NHO Reiseliv. Vedkommende var sterkt kritisk til rapporten. Kritikken baserer seg på materiale fra forsknings- og analyseselskapet Menon Business Economics, som NHO har bedt om å gå gjennom forskningsrapporten. Dette har Menon gjort på rekordtid. Menon slår fast at SIRUS-rapporten utelater effekten av andre innførte tiltak i sammenheng med vold på nattetid, som omlegging av trafikkmønster, samarbeid med drosje- og bussnæringen, og synlig politi i gatene.

«Vi har hele tiden sagt at verden ikke er så enkel som det denne SIRUS-rapporten skal ha det til. Når det nå kommer frem at det er store og avgjørende svakheter ved rapporten, så blir

det umulig for politikerne å vedta innskrenking av skjenketiden basert på rapporten fra SIRUS,» sier Kristin Gyldenskog, kommunikasjonssjef i NHO Reiseliv, til Dagbladet.

TØFF KRITIKK

Rossow har jobbet med rusforskning i 20 år. Hun hadde forventet at det kom reaksjoner på studien, fordi skjenketider har vært debattert lenge. Men hun hadde ikke forestilt seg at kritikken skulle gå på soliditeten i forskningen hun har gjort.

– En del av forskningen innenfor hva vi vet om alkoholpolitiske virkemidler, går på tvers av det en del politiske aktører mener. Vi ser jo derfor at noen politikere er kritiske til noe av det vi har kommet med når det gjelder effekt av ulike politiske virkemidler. Men jeg har aldri tidligere opplevd noe slikt som dette.

– Det var veldig tøft å bli møtt med krigstyper i mediene, og en artikkel som sår tvil om kompetansen min og integriteten min som forsker. Vi var heldigvis to forskere som hadde samarbeidet om dette prosjektet, og for meg lå det en trygghet i det å være to. Medforfatteren min sitter i all hovedsak i Stockholm, og vi hadde gjort analysene hver for oss. Disse analysene hadde vi kjørt både fram og tilbake, så jeg følte meg trygg på at dette var solide resultater. Egentlig var det sjeldent robuste funn vi satt med. Vi hadde benyttet tre ulike typer av modeller for å beregne effektene av skjenketidsendringer.

EN POLITIKER I BERGEN

I Bergen satt Stian Skår Ludvigsen og fulgte med på Twitter, hvor saken om SIRUS sin skjenketidsforskning ble diskutert

ivrig. Skår Ludvigsen har en doktorgrad i sekundæranalyse av forskningslitteratur. I tillegg er han nestleder i Bergen Venstre. Et parti som har gått inn for å utvide skjenketidene i byen med en halv time.

Skår Ludvigsen ble nysgjerrig og skaffet seg rapporten.

– Etter å ha lest omtalen av SIRUS-rapporten følte jeg meg uopplyst. Etter å ha lest selve forskningsrapporten, følte jeg meg ikke mer opplyst. Slik forskerne har publisert rapporten sin, er konklusjonen bare en påstand. Dokumentasjonen er sjeldent svakt dokumentert. Slik skal det ikke være. Når forskningen er publisert, må dataene stå på egne bein. Man skal ikke måtte etterspørre data for å forstå hvordan forskerne har kommet fram til konklusjonene sine, sier Skår Ludvigsen til oss.

Han mener forskningsartikkelen der rapporten presenteres, er så mangelfullt dokumentert at det er umulig for andre å etterprøve hva forskerne faktisk har gjort. – Det er svært problematisk at rapporten ikke beskriver voldsstatistikken som ligger til grunn, eller variasjon i statistikken. Det kan også være en rekke andre faktorer som har betydning for endring i utelivsvolden. Når forskerne ikke forteller oss dette, blir artikkelen ubrukelig. Det er godt mulig at alt er pinlig korrekt, men artikkelen formidles på en slik måte at det svekker troverdigheten.

Skår Ludvigsen skrev et blogginnlegg om dette på Bergen Venstre sin nettside. Da ble han kontaktet av både Dagbladet, NRK og TV2. Dagbladet brukte denne gangen tittelen: «*Slakter rapporten som skal få deg til å drikke mindre*». Avisen hadde også kontaktet leder av helse- og omsorgskomiteen på Stortinget, Bernt Høie

som sier: «Dette er urovekkende. Helsedepartementet må kontrollere om kritikken er berettiget før de trekker en konklusjon.» NHO er på banen igjen i samme artikkel: «To andre eksperter, uavhengig av hverandre, har nå kommet fram til at det er store og avgjørende svakheter ved den statlige rapporten. Rapporten kan rett og slett ikke brukes som et beslutningsgrunnlag for våre politikere, sier kommunikasjonsdirektør Kristin Gyldenskog til Dagbladet.»

Hun sier videre til samme avis: «Helseminister Anne-Grete Strøm-Erichsen er øverste sjef for dem som har laget rapporten og var heldig som fikk en konklusjonen som passet henne.» Gyldenskog minner om at det ikke er lenge siden helseministeren fra Stortingets talerstol, sa at hun ville synes det var fint om kommunene sluttet å servere alkohol klokken 23. «Nå har Strøm-Erichsen fått en konklusjon som passer både henne og justisminister Knut Storberget, som for øvrig er Norges mest kjente avholdsmann», sier kommunikasjonsjefen i NHO.

Noen uker senere høsten 2011: SIRUS-forsker Ingeborg Rossow får en henvendelse fra Virke. Organisasjonen er størst på arbeidsgiverorganisering i skjenkenæringen. De ønsker å gjøre en selvstendig analyse av Rossows datasett, i forkant av et møte Virke skal ha med Helse- og omsorgsdepartementet, og SIRUS avgir sine data til Virke.

– Etter møtet fikk vi PowerPoint-filen fra departementet. De viste at Virke hadde kritisert oss for vesentlige feil og kritiske mangler ved studien, forteller Rossow.

Var noe av kritikken mot forskningen din riktig? spør vi Rossow.

– Stian Skår Ludvigsen kritiserte oss for ikke å ha gjort rede for at man i Norge bygger politiets voldsstatistikk på to typer

vold, legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse. Dette gjorde vi ikke, fordi vi skulle publisere internasjonalt og da tar man vanligvis ikke med slike detaljer. Men jeg er enig i at vi burde ha beskrevet denne voldsvariabelen bedre i artikkelen. Dette røkter imidlertid ikke ved funnene av en sammenheng mellom skjenketidsendring og vold. For øvrig har vi imøtegått kritikken fra Skår Ludvigsen i et notat på vår hjemmeside.

Studien du har laget kan brukes som beslutningsgrunnlag for politikerne, og kan få store konsekvenser for næringen? Da er det vel bra at noen kikker deg som forsker i kortene?

– Jo, det er jeg helt enig i. Det er jo hele poenget med å publisere i referee-tidsskrifter. Kritikk av forskning er helt essensielt. Vi som forskere skal være både åpne og ydmyke i forhold til at vi må tåle kritikk, og gjennom fagfellevurdering er vi vant til kritikk. Men de som kikker oss i kortene må være uhildet i kritikken sin.

SELEKTIV PUBLISERING

Stian Skår Ludvigsen er klar på at han hadde en politisk motivasjon for å interessere seg for en studie om skjenketider.

– Ja, jeg er politisk interessert i denne diskusjonen. Men det må være lov for en politiker å ha høyere utdanning i statistikk.

Rossow og hennes svenske kollega Thor Norström ved Institutet för social forskning (SOFI) ved Stockholms universitet, spør om Venstre-politiker Skår Ludvigsen ville ha ytret seg om de hadde kommet fram til et annet resultat? Han spiller ballen tilbake og spør om det samme: Ville de to ha publisert resultatene sine dersom de hadde kommet til et annet resultat?

– I arbeidet med doktorgraden min undersøkte jeg det som

kalles selektiv publisering. Både forskere, redaktører og fagfeller kan foretrekke resultater som tydelig bekrefter rådende oppfatninger, heller enn uklare eller motstridende resultater. Dette kan føre til en fordreining av virkeligheten, som reproduseres og forsterkes når resultatene blir samlet, referert, tatt inn i litteraturoversikter osv. Den vitenskapelige produksjonen reproduserer dermed sine feil. Dette kan få alvorlige konsekvenser.

– Man tenker seg gjerne at en studie er solid når den er fagfellevurdert. Men dessverre er det mange svakheter med fagfellevurderinger. En av dem er at dette dreier seg om ulønnet arbeid. God fagfellevurdering er avhengig av at fagfellene har tid å sette seg inn i studiene og at de har tematisk kjennskap til det de skal vurdere.

Skår Ludvigsen mener det bare er sunt for forskningen at næringsinteresser følger med og er kritiske til det forskere leverer: – Det skjerper forskningen og gjør det bare enda viktigere for forskere å sørge for at det de publiserer er robust. Fagfellevurdering er i seg selv ikke et bra nok kvalitetsstempel på forskningen, man trenger også et kritisk publikum. Og hvem skulle ellers tatt på seg rollen som kritisk leser av forskningsrapporter enn dem som har spesielle interesser for forskningen?

Statistikeren i Bergen kan godt forstå at NHO Reiseliv engasjerer et konsulentbyrå for å vurdere kvaliteten på rapporten fra SIRUS.

– I Norge finnes det ikke konkurrerende forskningsmiljøer til statens institutt for rusmiddelforskning. Det er et problem. SIRUS er i en særstilling, som både forskningsinstitutt og forvaltningsorgan. Dette er en uheldig sammenblanding. Tilliten

til instituttet hadde vært større om man hadde fristilt dem fra forvaltningsoppgaven sin. Jeg tror også at tilliten til en studie som dette hadde vært større om den hadde kommet fra et uavhengig universitetsmiljø.

MYNDIGHETENS FORLENGEDE ARM?

Ingeborg Rossow mener kritikken mot SIRUS som myndighetenes forlengede arm, er like ille som kritikken mot studien. Spesielt reagerer hun på at NHO Reiseliv gjennom mediene slår fast at forskningsresultatet er slik statsråden ønsket seg.

Er det styrt forskning dere har lagt fram, Rossow?

– Overhodet ikke. Før vi satte i gang med denne studien ble jeg intervjuet av flere medier, og da sa jeg at det på ingen måte er gitt at små skjenketidsendringer vil få noen målbar effekt på volden. Dette ble blant annet brukt av Fremskrittspartiet, som støttet seg til uttalelsene mine i den politiske debatten om skjenketider. Dette viser at vi stilte med blanke ark. Underveis i forskningen har vi ikke fått noen som helst signaler fra departementet om hva de ønsker seg av denne studien. Jeg har ikke opplevd det med andre studier heller.

SIRUS er altså klart størst på samfunnsvitenskapelig rusforskning i Norge. De har en relativt liten ekstern finansiering. Hovedinntekten er en rammefinansiering fra Helse- og omsorgsdepartementet.

Rossow mener at en debatt om forskningsfinansieringen og hva den kan bety for hvilke problemstillinger man jobber med – og kanskje også hvordan man fortolker resultater – kan være sunn. Men hun tror det kan slå begge veier:

– En klattvis forskningsfinansiering kan være vel så uheldig for forskningskvaliteten som en stor grunnbevilgning til ett, stort miljø, mener hun.

– Mange steder i instituttsektoren konkurrerer om små midler fra et stort antall oppdragsgivere. Det kan lett føre til at forskning blir enkel utredning, eller at man ofte får lettvinde og kanskje ikke så gode svar på det man spør om. Man kan i verste fall tenke seg at miljøer som viser seg å besvare evalueringer på en positiv måte for oppdragsgiver, lettere vil få flere slike evalueringsoppdrag.

Rossow forteller at hun er blitt en viktig erfaring rikere etter striden om skjenketidsforskningen hennes:

– Jeg har lært at jeg som forsker bør være forberedt på at det kan komme kraftig kritikk ikke bare av forskningen jeg har utført, men også av kompetansen og integriteten min. Som forsker på et felt som åpenbart er kontroversielt, bør du være rustet for dette. Både informasjonssjef og forskningsledelse bør være på plass for å håndtere medietrykket. Det hadde vi dessverre ikke denne gangen.

– Diskusjon og faglig uenighet i mindre fora er vi forskere rimelig vant til. Men når mediene blåser en sak stort opp, og valget av vinkling kommer helt overraskende på deg, i dette tilfellet i form av konflikt og sterk uenighet, kan det være vondt å tåle og vanskelig å skulle håndtere medietrykket.

SOM TATT UT AV BOKA

Karl Erik Lund er ikke overrasket over rabalderet i kjølvannet av skjenkestudien:

– Når forskning truer en aktørs kommersielle interesser, tar de til motmæle. Alt er som tatt ut av boka. Anklag forskerne, diskrediter forskningen deres og angrip integriteten. Og bruk gjerne tabloidene, som ikke er opptatt av oppklaring, men temperatur.

– Tobakksindustrien er skruppelløse, den tar i bruk alle slags metoder. Med disse metodene har tobakksindustrien gang på gang lyktes med å få politikere usikre og utsatt tiltak. Tvilen er blitt deres våpen.

Som SIRUS-forsker i over 20 år kjenner også Lund godt til beskyldningene om å være myndighetenes forlengede arm: – Jeg har selv vært sakkyndig vitne i fire rettssaker mot tobakksindustrien, nå skal jeg snart være det i en femte. Advokatene fra tobakksindustrien vil garantert igjen minne om at jeg er betalt av staten.

Men motstanden kan også komme fra frivillige organisasjoner. En framstående svensk tobakksaktivist beskyldte Lund for å være finansiert av snusindustrien. Norske «Tobakksfritt» kalte ham en «snuskamerat», fordi han har funnet indikasjoner på at snus har stor effekt i røykavvenningen. Han ble en forsker som anbefaler folk å snuse. Noe han ikke gjør. Han påviste bare at snus har effekt for å slutte å røyke

– Hvis man går empirisk til verk vil man se at det som kommer ut fra SIRUS ikke utelukkende støtter opp under myndighetenes politikk. På tobakksområdet har vi hatt en ganske sterk kontrovers med Helsedirektoratet i synet på snus. Det samme har vi hatt i synet på elektroniske sigaretter, som vi mener kan være et godt hjelpemiddel for dem som ønsker å slutte å røyke.

Myndighetene er ikke enig med oss. Vårt syn har nok vært en torn i øyet på dem.

LEGEMIDDELINDUSTRIEN NESTE

Lund mener det er god grunn til også å begynne å se legemiddelindustrien nærmere i kortene.

Da Gro Harlem Brundtland var leder av WHO trakk hun legemiddelindustrien inn i varmen og gjorde dem til en alliert i arbeidet med røykestopp. Røykavvenningen ble medikalisert. Dette har industrien tjent mye på. Ta bare en kikk i legemiddelhylla bak ekspeditøren neste gang du handler på Rema. I dag er nikotinpreparater (nikotintyggegummi, plaster og inhalator) som skal konkurrere med sigaretten, den nest mest solgte gruppen legemidler etter smertestillende. En av reklamene lyder: «Dette produktet vil fordoble dine sjanser for å bli røykfri.»

– Legemiddelindustrien sponser nå store tobakkskonferanser. Her arrangerer de egne symposier for leger og helsepersonell, hvor de får stor plass til å legge fram budskapet sitt om nikotinpreparatene. Kommunikasjonsstrategien deres er å vinne omdømme hos dem som jobber innen det tiltaksrettede området.

Lund forteller at 60 prosent av alle effektstudier på nikotinpreparater er utført av legemiddelindustrien selv. Hovedfunnet i disse studiene er at nikotinpreparatene virker. Men Lund mener at de fleste av studiene har en stor felles svakhet: De er gjort på en annen gruppe røykere enn dem som røyker i dag. Flertallet av røykerne i disse studiene er røykere som uansett ville ha sluttet. Røykingen i samfunnet vårt har stupt de siste årene. Røykerne du ser rundt deg i dag er noen helt andre enn dem du vanligvis så for

noen år tilbake. I dag sitter vi igjen med hard core-røykerne: En gruppe som ikke får hjelp av preparatene legemiddelindustrien selger dem gjennom Rema, Kiwi, Coop og apotekene.

– Det pussige er at de andre studiene, altså omkring 40 prosent av det som er publisert, viser helt andre resultater. Disse studiene har det til felles at de ikke er betalt av legemiddelindustrien. Ny forskning, for eksempel fra Harvard School of Public Health tyder på at disse legemidlene ikke har noen som helst effekt, forteller Lund.

Lund mener mye tyder på at studier finansiert av legemiddelprodusenter, som viser tilsvarende resultat som Harvard-studien og annen uavhengig-finansiert forskning, rett og slett er blitt lagt bort. De er ikke blitt sendt inn til publisering. Eller redaktører i medisinske tidsskrifter mener det er så lite oppsiktsvekkende at noe ikke har effekt, at artiklene er blitt sendt i retur. Vi snakker nok en gang om selektiv publisering.

– I 25 år har vi trodd at nikotinpreparatene har effekt. Nå er det flere og flere som stiller spørsmål ved dette.

– Myndighetene har gått ut og anbefalt disse preparatene. Det er sannsynligvis blitt kastet bort penger. Og her snakker vi om mye penger. Nå er det kommet forslag om at disse legemidlene skal komme inn under blå resept-ordningen her i Norge. Dermed kan det bli skattebetalerne som får lov til å betale for at røykerne skal få ineffektive legemidler.

– Men legemiddelindustrien har en annen strategi enn tobakksindustrien. De bruker ikke tvil som våpen, de tier og har ikke tatt til motmæle mot de nye studiene. De vil helst ikke at saken skal få for mye oppmerksomhet. I stedet vil de suge på

denne karamellen så lenge det er mulig, mener Lund.

REFERANSER

Alpert HR, Connolly GN, & Biener L (2012). «A prospective cohort study challenging the effectiveness of population-based medical intervention for smoking cessation». *Tobacco Control* 2012; Published online first: 10 January 2012. doi:10.1136/tobaccocontrol-2011-050129

Oreskes, N & E Conway (2010). *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Bloomsbury Press, New York, Berlin, London.